

واکاوی ظرفیت‌های دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه

ابوطالب شفقت^۱، سید اصغر جعفری^۲، سعید چهرآزاد^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۱۴

چکیده

کشور ترکیه به واسطه همسایگی با کشورمان و به یمن جایگاه اقتصادی و فناورانه‌ای که در منطقه غرب آسیا دارد می‌تواند به عنوان کشور هدف ایران در زمینه دیپلماسی علم و فناوری قرار بگیرد. ترکیه هدف اصلی بین اروپا و آسیا محسوب می‌شود و از این منظر می‌تواند ناقل تکنولوژی اروپایی به کشورهای دیگر از جمله کشور ما قلمداد گردد. زمینه‌های مشترک دیگر از جمله فرهنگ، دین، جغرافیا، محیط زیست، اقتصاد، سرمایه‌گذاری و... موجب شده است که ایران در این کشور منافع چند جانبه و چند ساحتی داشته باشد. از این رو ظرفیت‌های دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه به گونه‌ای بسط است که پردازش آن را ضروری جلوه می‌دهد. در این پژوهش مهمترین سوالی که در پی پاسخ به آن هستیم این است که ایران چگونه می‌تواند ظرفیت‌های دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه را مورد شناسایی قرار دهد و از آن در جهت تقویت بنیه علمی کشور استفاده نماید؟ برای پاسخ به این سؤال از «تحلیل گفتمان» لاکلا و موفه به عنوان روش تحقیق و از «روش کتابخانه‌ای» به عنوان ابزار گردآوری داده‌ها استفاده می‌شود.

واژه‌گان کلیدی: دیپلماسی، علم و فناوری، دیپلماسی علم و فناوری، ایران، ترکیه.

۱- عضو هیأت علمی و استادیار دانشگاه صنعتی مالک اشتر.

۲- عضو هیأت علمی و استادیار دانشگاه صنعتی مالک اشتر.

۳- دانش آموخته دکترای علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

مقدمه

با توجه به تطورات جهانی و منطقه‌ای در قرن حاضر، دولت-ملت‌ها دیگر کنشگران واحد سیستم بین‌الملل قلمداد نمی‌شوند، علاوه بر کشورها سایر کنشگران غیررسمی از جمله دانشگاه‌ها و نهادهای علمی و آکادمیک در سیاست‌گذاری‌های منطقه‌ای و فرا-منطقه‌ای اثرگذار می‌باشند، از این رو مسلم است که «قدرت» امروزه متکی به پیشرفت‌های علمی و فناوری و گسترش تکنولوژی‌های جدید می‌باشد و این مسئله موجب بازدارندگی تهدیدات منطقه‌ای و بین‌المللی می‌شود.

در دنیای امروزین «علم و فناوری» به عنوان ابزار تعامل، مراد و ایجاد ارتباطات بین‌المللی، سهم ویژه‌ای در سیاست خارجی کشورها پیدا کرده است. در عصر حاضر تغییر جهت قدرت از بُعد سخت افزار گرایانه به بُعد نرم افزار گرایانه، ایجاب می‌نماید تا جمهوری اسلامی ایران از پیشرفت‌های چشمگیر علمی و فناوری خود در سال‌های اخیر، برای تعقیب منافع ملی در فراسوی مرزهای بین‌المللی بیش از پیش استفاده نماید.

دیپلماسی به عنوان روشی مسالمت آمیز، کم هزینه و در عین حال مؤثر، نقش بسیار مهمی را در پیشبرد سیاست خارجی و تأمین منافع ملی کشورها ایفاء می‌کند. همراه با تغییرات بین‌المللی و تحول در سیاست داخلی کشورها، دیپلماسی نیز در طول زمان دچار تطورات کلانی گشته و اشکال متنوعی به خود گرفته است. در عصر وابستگی‌های متقابل جهانی و تغییر جهت قدرت از «قدرت سخت افزار گرایانه» به «قدرت نرم افزار گرایانه» اشکال نوینی از دیپلماسی ایجاد شده است که به جای اتکا به ابزارهای قدرت سخت، از لوازم قدرت نرم استفاده می‌نماید. دستاوردهای علمی و فن‌آوران از جمله چنین لوازمی هستند که جدیداً نهادهای علمی-سیاستگذاری کشورهای مختلف آن را مورد توجه خود

قرار داده‌اند. از آنجا که جمهوری اسلامی ایران در سالیان اخیر به رشد چشمگیر علمی و فناوری دست یازیده است، این امکان فراهم شده تا با توسل به این پیشرفت‌ها به تعقیب منافع ملی خود در ورای مرزهای بین‌المللی پردازد، مقوله‌ای که در ادبیات آکادمیک امروزی «دیپلماسی علم و فناوری» نامیده می‌شود. با توجه به این که همواره مراودات دوجانبه با همسایگان از اولویت‌های کلان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بوده است و در بین همسایگان، ترکیه یکی از کشورهایی است که بیشترین مشترکات تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی را با ایران دارد، به کارگیری این شکل از دیپلماسی در مناسبات فی مابین دو کشور از اهمیت شایان توجهی برخوردار است. در این پژوهش ما به بررسی این پرسش می‌پردازیم که دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه چگونه می‌تواند منافع ملی جمهوری اسلامی ایران را تأمین کند؟ سعی داریم با استفاده از منابع موجود، داده‌های لازم را برای یافتن پاسخی مناسب به پرسش فوق پیدا نماییم.

این پژوهش به عمده‌ترین فرصت‌ها و چالش‌های موجود در مسیر پیشبرد دیپلماسی علمی و فناوری ایران در کشور ترکیه می‌پردازد که جمهوری اسلامی ایران از طریق پی-جویی آن‌ها می‌تواند دستاوردهای قابل قبولی را برای کشورمان به ارمغان آورد. بی‌شک، رفع موانع در این مسیر، راه را برای بهبود مناسبات در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی فراهم خواهد کرد.

۱. چهارچوب نظری: تحلیل گفتمان لاکلاء و موفه

واژه گفتمان توسط یکی از مترجمان ایرانی، به عنوان معادلی برای واژه انگلیسی دیسکورس^۱ پیشنهاد و در اندک زمانی استفاده از آن رایج شد؛ به گونه‌ای که حتی به

^۱ Discourse

سریال‌های تلویزیونی و محاورات رزومره مردم نیز راه یافت. در واژه نامه‌ها در مقابل دیسکورس علاوه بر گفتمان که کاربرد فنی‌تر آن در حوزه‌ی فلسفه و علوم اجتماعی است، به واژه‌های خطابه، گفتار و کلام نیز بر می‌خوریم که کاربردهای معمولی‌تر و البته پر سابقه‌تر این واژه را بیان می‌کنند (آشوری، ۱۳۸۴: ۱۱۲).

هدف نظریه گفتمان فهم امر اجتماعی است به مثابه برساختی اجتماعی. علی‌الاصول می‌توان با استفاده از ابزارهای گفتمانی هر پدیده اجتماعی را تحلیل کرد... از آنجا که نظریه گفتمان کانون توجه گسترده‌ای دارد می‌توان از آن به منزله بنیانی برای رویکردهای مختلف برساخت‌گرای اجتماعی به تحلیل گفتمان استفاده کرد. اما لاکلاء و موفه در آثارشان به دنبال نظریه‌پردازی‌اند، به همین دلیل ابزارهای عملی چندانی برای تحلیل گفتمان‌های متن محور ارائه نمی‌کنند. در نتیجه، افزودن روش‌های متعلق به سایر رویکردهای تحلیل گفتمان به نظریه آن‌ها می‌تواند سودمند باشد. (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۵۳)

نظریه گفتمان لاکلاء و موفه ریشه در دو سنت نظری ساختگرای یعنی مارکسیسم و زبان‌شناسی سوسوری دارد. مارکسیسم مبنای اندیشه اجتماعی را برای این نظریه فراهم می‌آورد، و زبان‌شناسی ساختگرای سوسور نظریه معنایی مورد نیاز این دیدگاه را در اختیار قرار می‌دهد. مطابق نظریه آن‌ها کل حوزه اجتماع به مثابه شبکه‌ای از فرآیندهای متفاوت است که در آن تولید می‌شود. (حقیقت، ۱۳۹۱: ۵۹۷)

اینک تبیین نظریه لاکلاء و موفه را با توضیح مفاهیم اصلی و کلیات آن پی می‌جویم: گفتمان: کلیت ساختاردهی شده که از عمل مفصل‌بندی حاصل می‌شود، گفتمان نام دارد. گفتمان‌ها در واقع منظومه‌های معانی هستند که در آن‌ها نشانه‌ها با توجه به تمایزی که با

یکدیگر دارند هویت و معنا می‌یابند. گفتمان‌ها تصور و فهم ما از واقعیت و جان را شکل می‌دهند. بنابراین معنا و فهم انسان همواره گفتمانی، و لذا نسبی است. (حقیقت، ۱۳۹۱: ۵۹۹)

مفصل‌بندی: مفصل‌بندی: هر عملی که میان عناصر مجزا و پراکنده ارتباط برقرار کند، به نحوی که معنا و هویت این عناصر در نتیجه‌ی عمل فوق‌تعدیل شود (لاکلا و موفه، ۱۹۸۵: ۱۰۵).

نقطه‌ی کانونی یا دال مرکزی: نشانه‌ای که سایر نشانه‌ها در اطراف آن نظم می‌گیرند که البته تثبیت معنای نشانه‌ها حول دال مرکزی به صورت موقتی صورت می‌گیرد (لاکلا و موفه، ۱۹۸۵: ۱۱۲).

هژمونی: هویتی که در یک گفتمان به کارگزاران اجتماعی داده می‌شود، تنها با مفصل‌بندی در درون یک صورت‌بندی هژمونیک به دست می‌آید. تاریخچه مفهوم هژمونی، گسترش حوزه سیاست را در سنت مارکسیستی نشان می‌دهد. این مفهوم توسط گرامشی به عنوان یک فرآیند سیاسی که عناصر مختلف را مفصل‌بندی می‌کند و هویت‌ها را شکل می‌دهد، وارد اندیشه مارکسیستی شد. بدین ترتیب اتحاد و انسجام طبقات و سوژه‌های طبقاتی در مارکسیسم به مجموعه‌ای از موقعیت‌های متزلزل ولی به هم پیوسته تجزیه شد که از طریق فرآیند هژمونی منسجم می‌شدند. در واقع هویت‌های فردی و جمعی و انسجام طبقاتی محصول هژمونی بود نه پیامد قوانین عینی و ضروری حوزه اقتصاد. فرکلاف هژمونی را سلطه یکی از طبقات اقتصادی بر کل جامعه در اتحاد با دیگر نیروهای اجتماعی به عنوان یک جبهه - که البته تعادلی ناپایدار دارد - تعریف می‌کند (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۱۰۱)

عناصر: نشانه‌هایی هستند که معنای آن‌ها تثبیت نشده‌اند و گفتمان‌های مختلف سعی معنادهی به آن‌ها را دارند. عناصر دال‌های شناوری هستند که هنوز در قالب یک گفتمان قرار نگرفته‌اند. (منوچهری، ۱۳۹۲: ۱۱۲)

وقته‌ها: عبارت‌اند از موقعیت‌ها و عناصری که در درون یک گفتمان مفصل‌بندی شده‌اند و به هویت و معنایی موقت دست یافته‌اند. عناصری که قبلاً در حوزه گفتمانگی وجود داشتند، به تدریج به درون گفتمان جذب و در واقع به وقته تبدیل می‌شوند. (منوچهری، ۱۳۹۲: ۱۱۲)

زنجیره‌ی هم ارزی و تفاوت‌ها: در عمل مفصل‌بندی دال‌های اصلی با یکدیگر در زنجیره‌ی هم ارزی ترکیب می‌شوند. این دال‌ها نشانه‌هایی بی‌محتوایند؛ یعنی به خودی خود بی‌معنایند تا اینکه از طریق زنجیره هم ارزی با سایر نشانه‌هایی که آن‌ها از معنا پر می‌کنند ترکیب شوند و در مقابل هویت‌های منفی دیگری قرار گیرند که به نظر می‌رسد تهدیدکننده‌ی آن‌ها باشند. گفتمان‌ها از طریق زنجیره‌ی هم ارزی، تفاوت‌ها را می‌پوشانند و نظم و انسجام می‌بخشند. در هم ارزی، عناصر خصلت‌های متفاوت و معناهای رقیب را از دست می‌دهند و در معنایی که گفتمان ایجاد می‌کند، فعال می‌شوند. مثلاً در واکنش به نژاد پرستی سفید پوستان، تمام افراد غیر سفید چه هندی تبار و چه آسیایی و آفریقایی و یا زن و مرد در زنجیره هم ارزی گفتمان سیاه قرار می‌گیرند و تفاوت‌های اصلی آن‌ها با یکدیگر فراموش می‌شود (حسینی زاده، ۱۳۸۹: ۱۹۲).

انسداد و توقف: انسداد یعنی تعطیل موقت در هویت بخشی به نشانه‌ها و تثبیت موقت معنای یک نشانه در یک گفتمان، که البته هیچ‌گاه کامل نیست و همواره نسبی و موقتی می‌باشد. انسداد یعنی توقف موقت در روند بی‌ثباتی معانی. گفتمان در حالت ثبات، این

تصور را به وجود می‌آورد که دال‌های شناور در یک وقته ثابت پیدا کرده‌اند (حقیقت، ۱۳۹۱: ۶۰۴)

۲. دیپلماسی علم و فناوری

هنگامی که از دیپلماسی علم سخن می‌رانیم، از واژگانی استفاده می‌کنیم که تا پیش از هزاره حاضر وجود نداشتند. همچنین، با موضوعی سروکار داریم که این روزها مورد توجه مجامع گوناگون قرار گرفته است؛ بنابراین، تلاش خواهیم کرد تا معنایی که برای این مفهوم ارائه شده است را تبیین نماییم، اما ورای این واژگان جدید، به نظر می‌رسد که دیپلماسی علم، در گذشته‌های دور ریشه دارد؛ تاریخ، گواه پیوندهای باستان میان علم و سیاست خارجی می‌باشد. این فصل چه از حیث مفهومی و چه به لحاظ تاریخی، به این پرسش می‌پردازد: دیپلماسی علم و فناوری چیست؟ (برونو روفینی، ۱۳۹۷: ۳۷)

بدین ترتیب، دیپلماسی علم فرایندی است که دولت‌ها توسط آن، خود و منافع خود را، وقتی پای حوزه‌های دانش که توسط روش علمی به دست آمده - چه اکتساب این حوزه‌های دانشی و چه به کارگیری و ارتباط آنها با یکدیگر - به نمایش می‌گذارند. به کارگیری دیپلماسی علم جایگاه ویژه‌ای در مجموعه اقدامات دیپلماتیک داشته به طوری که می‌تواند منجر به حل مسائل جهانی، افزایش همکاری‌ها میان کشورها و تقویت تأثیر یک کشور بر دیگری شود. از این منظر، دیپلماسی علم یک منبع مهم قدرت نرم محسوب می‌شود که منجر به ایجاد تصویر قدرتمندی از یک کشور می‌گردد. در برداشتی موسع از مفهوم دیپلماسی علم، می‌توان آن را نماینده‌ی مؤثری از ارزش‌های محوری مانند بادگیری مبتنی بر شواهد، رویکرد باز و به اشتراک گذاری در نظر گرفت. دیپلماسی علم، نقشی

فزاینده در پرداختن به بسیاری از مهم‌ترین چالش‌های کره‌ی زمین ایفا می‌کند. چالش‌هایی از قبیل مدیریت مسائل مشترک جهانی، ضعف نظام‌های سلامت عمومی و مخاطرات فروپاشی زیست بوم‌ها. دیپلماسی علم می‌تواند برای تقویت منافع یک کشور نسبت به دیگری با کاهش تنش‌های بین‌المللی نیز مورد استفاده قرار گیرد. (دیویس و پتمن، ۱۳۹۷: ۱۵)

تمایز و تفاوت دیپلماسی علم با اشکال دیگر همکاری‌های علمی بین‌المللی، که رنگ و بوی تجاری داشته و اغلب بدون مشارکت مستقیم دولت‌ها اتفاق می‌افتند، رابطه‌ی مستقیم آن با اهداف و منافع ملی می‌باشد. همکاری‌های علمی بین‌المللی مبتنی بر پیشرفت علم بوده و به طور متداول یک پیشنهاد برد-برد برای بخش خصوصی با شرکای غیر سیاسی قلمداد می‌شود که در ایجاد محصولاتمانند داروهای بهتر، آب پاکیزه‌تر، بهداشت بهتر با بذره‌های مقاوم در برابر آفت، مشارکت می‌کنند. تمامی طرف‌های مربوطه از این همکاری سود می‌برند. علاوه بر این اساس به کارگیری دیپلماسی علم و فناوری، یک مسئله‌ی مشترک و دو طرفه است که با رابطه‌ای که محرک اصلی همکاری است، همراه گشته است. (دیویس و پتمن، ۱۳۹۷: ۱۵)

"دیپلماسی علمی و فناوری از عناصر دیپلماسی عمومی است. دیپلماسی عمومی، عنصر حیاتی امنیت ملی است که نیازمند برنامه ریزی بلندمدت و راهبردی است. دیپلماسی عمومی، ارتباط با جوامع خارجی به منظور دستیابی به اهداف سیاست خارجی است." (محسنی سهی، ۱۳۹۴: ۱۰۰)

دیپلماسی علمی و فناوری، اصطلاحی است که هر دو وجه نقش علم در همکاری‌های علمی و بین‌المللی را در بر می‌گیرد؛ یعنی همکاری‌های علمی برای پیشبرد اهداف سیاست

خارجی و استفاده از دیپلماسی برای به دست آوردن نتایج علمی. این نشان می‌دهد که دیپلماسی علمی یک جزء حیاتی در گستره دیپلماسی عمومی است و بیانی از قدرت نرم است. در تعریف دیپلماسی علم و فناوری باید گفت: به تعاملات علم و فناوری میان یک کشور با دیگر بازیگران بین‌المللی که در خدمت پیشبرد سیاست خارجی آن کشور قرار گیرد با روابط سیاسی میان یک کشور و دیگر بازیگران بین‌المللی که زمینه ساز تعاملات علم و فناوری شود، دیپلماسی علم و فناوری گویند. (محسنی سهی، ۱۳۹۴: ۱۰۰)

دیپلماسی علم و فناوری از جمله مفاهیم نوپا و نوینی می‌باشد که با پیشرفت علم و فناوری در همه حوزه‌ها به خصوص در حوزه‌ها و ساحت‌های اثرگذار بر مناسبات سیاسی دولت‌ها و همچنین نقش پررنگ علم و فناوری در حل چالش‌های جهانی مرتبط با افزایش جمعیت، محیط زیست، غذا، انرژی، منابع و فقر که با توجه به روند رو به رشد جهانی شدن دیگر مشکل یک کشور به تنهایی نبوده و نیازمند همکاری‌های بین‌المللی می‌باشند، مورد توجه و عنایت عموم قرار گرفته است. دیپلماسی علم فرایندی تلقی می‌گردد که در آن کشورها پیشرفت‌ها و علایقشان را که در زمینه‌های علمی بین‌المللی با استفاده از روش‌های علمی کسب کرده‌اند، نشان می‌دهند. دیپلماسی علم و فناوری، در صورتی که از دیپلماسی برای مواجهه با چالش‌های جهانی، تقویت همکاری‌ها بین کشورها و افزایش نفوذ یک کشور بر کشور دیگر استفاده شود، از آن جهت که می‌تواند شهرت و تصویر یک کشور را بهبود و ارتقاء بخشد، می‌تواند عامل مهمی برای تقویت قدرت نرم یک کشور باشد. (ذوالفقارزاده و دیگران، ۱۳۹۵: ۴)

۳. جایگاه علم و فناوری در ایران و ترکیه

ایران

جمهوری اسلامی ایران طی سال‌های اخیر رشد و پیشرفت چشمگیری در زمینه علم، نوآوری و فن آوری داشته است. از آنجا که بر اساس سند چشم انداز ۱۴۰۴ ایران باید از نظر علم و فن آوری به مقام اول در منطقه مبدل گردد، توجه به بعد نرم قدرت و تأثیر دیپلماسی علم و فن آوری از اهمیت زیادی برخوردار می‌باشد. به برکت سیاستگذاری‌های مناسب و همت پژوهشگران ایرانی در دو دهه اخیر، جمهوری اسلامی ایران به دستاوردها و جایگاه و موقعیت قابل توجهی در حوزه علم و فن آوری جهانی دست یازیده است. از جمله دستاوردهایی که توانسته بازتاب بین‌المللی در سطح جهانی را متوجه ایران کند و برای کشورمان کسب وجه و شأن نماید، می‌توان به حضور پررنگ ایران در المپیادهای جهانی، دستیابی ایران به توان پرتاب موشک به فضا، پیشرفت در زمینه فن آوری نانو، صعود در زمینه استفاده از فن آوری سلول‌های بنیادی و سرانجام دستیابی به فن آوری انرژی هسته‌ای در جهت استفاده صلح آمیز اشاره نمود. (داوودی، ۱۳۹۳: ۱۰۹-۱۱۰)

با وجود قدمت ۵۰ ساله المپیادهای علمی، از حدود ۲۴ سال قبل دانش آموزان ایرانی در این المپیادها حضور پیدا کردند. گرچه آنها با وقفه‌ای نسبتاً طولانی به این رقابت‌ها پا گذاشتند، ولی توانستند در طی این مدت در مجموع ۴۹۱ مدال کسب نمایند که از این میان ۱۱۴ مدال طلا، ۲۴۰ مدال نقره و ۱۳۷ مدال برنز بوده است. (داوودی، ۱۳۹۳: ۱۱۰)

ایران در فوریه سال ۲۰۰۷ طی یک آزمایش موفقیت آمیز موشکی، وارد عرصه فن آوری فضایی شد و به جرگه کشورهای دارای فن آوری فضایی پیوست. این واقعه بازتاب گسترده‌ای در میان کشورهای منطقه و کشورهای صاحب این فن آوری داشت. جدای از

اینکه پرتاب موشک به فضا نشان دهنده توان موشکی ایران است، دستیابی به این فن آوری توانسته ایران را در بین معدود کشورهای دارنده این فن آوری قرار دهد. در زمینه تولید مقالات علمی، دانشمندان ایرانی تا دی ماه سال ۱۳۹۳ با انتشار ۱۷۲۴۵ سند علمی در پایگاه اسکوپوس (Scopus) رتبه پانزدهم جهان را از آن خود نمودند. در عین حال تا اول دی ماه ۱۳۹۳ ایرانیان با ثبت ۲۷۳۸۸ مقاله ISI به رتبه بیستم جهان و رتبه اول جهان اسلام و منطقه خاورمیانه رسیدند. (داوودی، ۱۳۹۳: ۱۱۱-۱۱۰)

در مورد توسعه نشریات علمی در کشور نیز آمارها نشان گر آن است که از نظر کمیت، تعداد نشریات علمی دارای اعتبار علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال ۱۳۸۴، ۲٫۹ درصد رشد پیدا کرده است. در سال ۱۳۹۰، در مجموع تعداد ۷۲۰ نشریه علمی - پژوهشی و علمی ترویجی مجوز نشر را دارا بوده‌اند که از این تعداد، ۴۰۰ نشریه مربوط به گروه علوم انسانی، ۱۲۱ نشریه به گروه فنی و مهندسی، ۹۹ نشریه به گروه کشاورزی، ۹ نشریه به گروه دامپزشکی، ۶۸ نشریه به گروه علوم پایه و ۳۳ نشریه به گروه هنر اختصاص داشته است. اقداماتی نیز برای بسط کیفیت نشریات صورت گرفته که از آن جمله می‌توان به تسهیل در درخواستهای اعتبار نشریات علمی از طریق راه اندازی سایت اختصاصی و اعمال سیاست تخصصی کردن نشریات علمی اشاره نمود. (محسنی سهی، ۱۳۹۴: ۱۰۸)

اگر بخواهیم وضعیت موجود علم و فناوری کشور را با دیده آسب‌شناسانه مورد کندوکاو قرار دهیم، گزاره‌های زیر به خوبی چنین کارکردی را برعهده دارند:

جزیره‌ای شدن نظام سیاست گذاری آموزش عالی، پژوهش و فناوری، چالش اصلی در مقطع زمانی فعلی است. زمانی که اجزای یک نظام، تعامل هدفمند با یکدیگر را از دست

می‌دهد، این اصطلاح به کار می‌رود و در نهایت، چنین وضعیتی معادل از دست رفتن کارکرد یک نظام است. (ذاکر صالحی، ۱۳۹۰: ۲۲)

ترکیه

در بررسی سیاست‌های ترکیه در حوزه علم و فناوری به خصوص برنامه‌های بلندمدت این کشور باید به سه سند بالادستی و سیاستی این کشور مرتبط با دیپلماسی علم و فناوری توجه نمود. وجه مشترک هر سه سند توسعه مبتنی بر دانش و لزوم انتقال فناوری به این کشور می‌باشد. بر اساس اسناد کلان این کشور، شورای عالی علم و فناوری (BYTK) که در سال ۱۹۸۳ به ریاست نخست وزیر ترکیه تأسیس شد، عهده دار دیپلماسی علم و فناوری در این کشور گشت. از جمله برنامه‌های دولت ترکیه در حوزه علم و فناوری انعقاد تفاهم نامه همکاری در سال ۲۰۱۲ میلادی میان وزارت امور خارجه و وزارتخانه علم، صنعت و فناوری، برای توسعه فعالیت‌های دیپلماسی علم و فناوری قلمداد می‌شود. بدین مقصود برنامه‌ای برای اعزام دیپلمات‌های علمی برای گسترش فعالیت‌های دیپلماسی علم و فناوری ترکیه در سراسر دنیا، در دستور کار قرار گرفت. (صنیع اجلال، ۱۳۹۶: ۲۰۶)

۴. بررسی تطبیقی دیپلماسی علم و فناوری در ایران و ترکیه

ایران و دیپلماسی علم و فناوری

ایران کشوری بزرگ و برخوردار از موقعیتی مهم و استراتژیک می‌باشد. این کشور دارای نیروی انسانی متخصص و کارآمد و همچنین برنامه ریزی و سیاست‌های فعال در رابطه با کسب و بسط فناوری‌های برتر قلمداد می‌شود. برای چنین کشوری کوشش در جهت تدوین سیاست‌ها و اهدافی منسجم در قالب دیپلماسی علم و فناوری از اهمیتی

حیاتی برخوردار می‌باشد. در ایران واژه «دیپلماسی فناوری» به طور وسیع و خودجوش در طی یک دهه گذشته از سوی محققان به کار برده شده و به طور نظام مند نیز توسط مسئولان وزارت امور خارجه و معاونت علمی و فناوری رئیس جمهور نیز مورد توجه و عنایت قرار گرفته، که در واقع می‌تواند نشان گر یکی مطالبات اصلی جامعه علمی و فناوری کشور به عنوان ابزار تسهیل کننده تعمیق همکاری بین المللی در زمینه علوم و فناوری باشد. (میرعمادی، ۱۳۹۶: ۵۲-۵۳)

صرف نظر از مصطلح شدن واژه دیپلماسی فناوری در گفتمان توسعه فناوری در سال‌های اخیر، تاکنون در این زمینه تلاش‌های قابل توجه اما انسجام نیافته‌ای در دستگاه دیپلماسی کشور برای انجام برخی وظایف مربوطه در عرصه بین المللی انجام شده که تاکنون به طور شایسته موضوع توجه دانشگاهی نبوده است. بدون تردید، مهم‌ترین محور این تلاش‌ها، دیپلماسی هسته‌ای برای دفاع از حقوق هسته‌ای ایران با کاربرد صلح آمیز در سطح بین المللی است که به تدوین برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) در سال ۲۰۱۵ انجامید. این برنامه علاوه بر اینکه به امضای ایران و شش کشور بزرگ رسید، به همت هیئت مذاکره کنندگان ایرانی در نشست جولای همان سال در شورای امنیت به وسیله قطعنامه ۲۲ تأیید و به عنوان یکی از اسناد سازمان ملل متحد شناسایی گردید. (میرعمادی، ۱۳۹۶: ۵۳)

علاوه بر این حوزه، که درباره آن بسیار صحبت شده است، مثال‌های دیگری وجود دارند که کمتر مورد پردازش و توجه قرار گرفته‌اند؛ از جمله دیپلماسی ارتباطی ایران که در تعارض با سیاست‌های آمریکا، به تقویت محور وسیعی از کشورهای در حال توسعه مانند چین، برخی از کشورهای عربی و آمریکای لاتین در کنفرانس سران جامعه اطلاعاتی

از سال‌های ۲۰۰۳-۲۰۰۵ همت گماشته و کوشیده تا در جهت محدود کردن اعمال کنترل انحصاری آمریکا بر راهبری اینترنت از طریق اعمال مدیریت ملی بر تصویر عمومی و نیز رفع تبعیض در تخصیص نام‌های دامنه کمک نماید. از دیگر کوشیده‌ها در حوزه دیپلماسی فناوری که تا کنون در دستور کار وزارت خارجه ایران قرار داشته، دیپلماسی تحقیقات در حوزه سلول‌های بنیادی در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۲ میلادی بوده است که طی آن تقابل خود را با سیاست‌های دولت وقت آمریکا برای غیرقانونی کردن تحقیقات بر روی سلول‌های بنیادی حاصل از جنین‌های انسانی تولیدشده در لوله آزمایشگاه نمایان ساخت. (میرعمادی، ۱۳۹۶: ۵۳-۵۴)

به لحاظ تاریخی واژه دیپلماسی دانشگاهی را ریاست وقت دانشگاه تهران در سال ۱۳۸۶ نخستین بار در دانشگاه تهران و در اولین نشست آموزشی و هم‌اندیشی مدیران روابط بین‌المللی دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی کشور به کار برد. در آن نشست و هم‌اندیشی، به دیپلماسی دانشگاهی به منزله شفاف‌ترین، سالم‌ترین و انسانی‌ترین روابط میان ملت‌ها اشاره گشت که نباید با مسائل سیاسی آلوده گردد؛ همچنین اذعان شد که برای جلوگیری از فشارهای سیاسی باید اتحادیه بین‌المللی دانشگاه‌ها و تمامی دانشمندان جهان متحد شوند تا سدها و موانع سیاسی را کنار بگذارند و روابط سالم میان دانشمندان و دانشگاهیان جهان به وجود آید. (ذوالفقار زاده و دیگران، ۱۳۹۴: ۷۹)

با این حال رویکرد مشخص ایران به دیپلماسی علمی به عنوان ابزاری متمایز در سیاست خارجی، به اواخر دهه ۱۳۷۰ باز می‌گردد؛ زمانی که نخستین تلاش‌های جدی برای تقویت مراودات علمی با دنیا آغاز شد. جمهوری اسلامی ایران از اواسط دهه ۷۰ تلاش نمود روابط بین‌المللی دانشگاه‌های بزرگ را بهبود بخشد. برخی دانشگاه‌ها به موفقیت‌های علمی

در این عرصه دست یافتند. این رویکرد در سال‌های بعد البته با نوسانات و فراز و فرودهایی مواجه شد. با این حال، روند حل و فصل مناسبات سیاسی ایران با غرب و به طور مشخص، رسیدن به توافق هسته‌ای میان ایران و گروه ۱+۵ در تابستان ۲۰۱۵، سبب شد به موازات گشایش در فضای کلی سیاست خارجی و دیپلماسی کشور، محدودیت‌های مبادلات علمی و کاربردی دیپلماسی علمی کشور نیز به سرعت کاهش یابد. در موضوع تأثیر توافق هسته‌ای بر بهبود فضای دیپلماسی علمی ایران، آمارهای وزارت علوم ایران نشان می‌دهد سه ماه پس از امضای این توافق، ۲۱ هیأت بلند پایه علمی و فناوری از کشورهای مختلف جهان از جمله آلمان، اتریش، ایتالیا، ژاپن، فرانسه، سوئیس و نهادهای بین‌المللی مانند مؤسسه ماکس پلانک آلمان و مراکز تحقیقاتی کشورهای آسیایی مانند چین، ژاپن و کره جنوبی با سفر به ایران، با دانشگاه‌های ایرانی تفاهم‌نامه‌های همکاری امضا کردند. (کولایی و عزیزی، ۱۳۹۶: ۱۰۵۰)

ترکیه و دیپلماسی علم و فناوری

از جمله برنامه‌های دولت ترکیه در حوزه دیپلماسی علم و فناوری انعقاد تفاهم‌نامه همکاری در سال ۲۰۱۲ میلادی میان وزارت امور خارجه و وزارتخانه علم، صنعت و فناوری، برای توسعه و بسط فعالیت‌های دیپلماسی علم و فناوری می‌باشد. بدین منظور برنامه‌ای برای اعزام دیپلمات‌های علمی برای گسترش فعالیت‌های دیپلماسی علم و فناوری ترکیه در سراسر دنیا، در دستور کار قرار گرفته شد. بر اساس مفاد این تفاهم‌نامه مهم‌ترین وظایف فرستادگان علم و فناوری عبارت‌اند از:

- ارتقای جایگاه علم، فناوری و صنعت کشور ترکیه در بین مردم کشورهای مورد هدف، از طریق فعالیت‌های ترویجی و با استفاده از رسانه، سایبر و فناوری اطلاعات؛

- جمع آوری اطلاعات، ارزشیابی و گزارش دهی درباره فعالیت‌ها و سیاست‌های علمی، فناوریانه، نوآورانانه و صنعتی کشورهای هدف، چه از طریق روابط دولتی و چه از طریق روابط سازمان‌ها و بنگاه‌های خصوصی؛

- تسهیل و تسریع فرایند مذاکره برای دست یازیدن به توافقات همکاری علمی و فناوریانه دو و چندجانبه؛

- ارائه توانمندی‌های علمی و فناوریانه ترکیه در مجامع علمی و فناوریانه، مؤسسات دولتی، خصوصی و صنعتی؛

- ایجاد انواع همکاری‌های علمی و فنی در حوزه‌های اولویت دار و ارجح دیپلماسی علم و فناوری با مؤسسات و محققان خارجی و محلی مرتبط. (صنیع اجلال، ۱۳۹۶: ۲۰۷-۲۰۶)

کشورهای هدف برای دیپلماسی علم و فناوری کشور ترکیه به ترتیب اولویت، ایالات متحده آمریکا، آلمان، چین، کره جنوبی و ژاپن هستند. ترکیه در طول همکاری بین‌المللی جایگاه خود را به عنوان یکی از همکاران اصلی کشورهای اروپایی معین کرده و در خلال این همکاری‌ها ضمن ارائه توان علمی خود در جغرافیای گسترده‌ای مشتمل بر: کشورهای حوزه بالکان گرفته تا آفریقا، و از آسیای مرکزی گرفته تا آسیای جنوب شرقی و شرق دور توانسته به واسطه سازماندهی و مشارکت در رویدادهای همکاری علمی بین‌المللی مختلف توانمندی‌های علمی و فناوریانه خود را به طور مستمر بهبود دهد. علاوه بر این ترکیه با همکاری‌های علمی دوجانبه بر پایه توافقنامه‌های علم و فناوری از طریق ۴۰ برنامه فعال با ۳۶ کشور پیشرو در عرصه علم و فناوری، از قبیل ایالات متحده، روسیه، آلمان، فرانسه و کره جنوبی، برقرار ساخته است، که این امر ترکیه را در فعالیت‌های «علم برای دیپلماسی» و «دیپلماسی برای علم» اش یاری کرده. (صنیع اجلال، ۱۳۹۶: ۲۰۷)

۵. اهمیت ترکیه در روابط خارجی ایران

عوامل متعددی را می‌توان ذکر نمود تا به اهمیت و جایگاه کشور ترکیه در روابط خارجی ایران پی برد. در اینجا و به اقتضای بحث سعی می‌گردد به بخشی از این عوامل پرداخته شود.

- روابط بین ترکیه و ایران در یک دهه گذشته از همکاری به هم افزایی ارتقاء پیدا کرده است. در گذشته اختلاف ایدئولوژیک (تقابل دین‌گرایی-لائسیسم)، مناسبات خارجی ترکیه با اسرائیل و آمریکا و ... فضای رقابت آلود توأم با تخاصمی بین این دو بازیگر منطقه‌ای ایجاد کرده بود که به مرور زمان این رقابت به همکاری و سپس در نهایت به هم افزایی منجر شد. بدین سبب ترکیه در حال حاضر متحد استراتژیک ایران محسوب می‌شود و موقعیت والایی در روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران دارد.
- پیشینه‌های مثبت تاریخی زمینه‌ای بنیادین برای نزدیکی دو کشور فراهم نموده است؛ به طوری که هیچ کدام از دو کشور نمی‌توانند همدیگر را در مناسبات جهانی و منطقه‌ای نادیده بگیرند.
- کشور ترکیه تا حدودی سیاست خارجی حمایتی از ایران در عرصه بین‌المللی داشته است. مسائل تحریم اقتصادی و حمایت آنکارا از ایران در برابر غرب، نمونه مبرهن و واضحی از این چتر حمایتی می‌باشد.
- ایران و ترکیه در گذشته در مسئله فلسطین عمومی مواضع نزدیکی را اتخاذ می‌کردند و نشان از هم راستایی راهبردی دو کشور داشت. البته این رویکرد و همزیستی فکری این اواخر دچار نوسان شده است.

- شکل گیری وابستگی های اقتصادی دو کشور، شریان ها و جریان های متقابلی را در زمینه اقتصاد مکمل ایجاد نموده است که جایگاه هر دو کشور را در سیاست خارجی هر یک ارتقاء بخشیده است.
- ارتقاء توریسم در ترکیه باعث شده است که سالانه تعداد قابل توجهی از مردم ایران برای گردشگری به این کشور سفر کنند. این مسئله موجب می شود که ترکیه جایگاه ویژه ای در سیستم سیاست و روابط خارجی ایران پیدا نماید.
- پروژه های زیست محیطی در قالب ایجاد سد در ترکیه یکی از عمده ترین عوامل ریزگردها در غرب ایران شده است؛ لذا ایران برای حل این مقوله زیست محیطی که به مسئله ای امنیتی مبدل شده است لازم می داند تا موقعیت ترکیه را در مناسبات خارجی خود بسط دهد.
- اشتراکات قومی بین دو کشور ناخودآگاه دو کشور را در یک محور قرار می دهد تا از رویکردهای گریز از مرکز و جدایی طلبانه جلوگیری نمایند.

۶. تحلیل گفتمان ظرفیت های دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه

در این پژوهش و در قالب تحلیل گفتمان لاکلا و موفه شناسایی و اولویت بندی ظرفیت ها در قالب دال های کانونی، شناور، زنجیره هم ارزی، هژمونی و خصومت مورد پردازش و تحلیل کیفی قرار می گیرند.

ظرفیت های دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه دال کانونی این پژوهش قلمداد می شود و دال های شناور که توانسته اند زنجیره هم ارزی این گفتمان را تشکیل دهند در زیر نمایان است.

ظرفیت‌های دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه از مفصل بندی برخی نشانه‌های «مادی گرایانه» و «هویت محورانه» حاصل شده است. در میان همه‌ی ظرفیت‌ها، این گفتمان بر «عدم حساسیت» تاکید بیشتری دارد و تسری هم‌گرایی را یادآور می‌گردد. «اقتصادی»، «پژوهانه-فناورانه»، «ارزش گرایانه»، «اجتماعی» و «سیاسی» از دال‌های شناور این گفتمان (در کنار دال کانونی «ظرفیت دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه») محسوب می‌شود. در این گفتمان تضاد رقابت آلود و ساحت‌های حسایت‌زا می‌بایست به عنوان «اغیارگفتمانی»^۱ از عرصه‌ی اجتماع این گفتمان خارج شود. زنجیره هم‌ارزی «ظرفیت دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه» در کمک به منافع ملی ایران را می‌توان شامل توجه به سبقه تاریخی مناسبات، وحدت در عین کثرت و چتر حمایتی متقابل قلمداد کرد.

مفصل بندی گفتمانی ظرفیت‌های دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه (نویسنده)

¹ Others

۱,۶ اقتصادی

پس از سال ۲۰۰۲ اقتصاد ترکیه رشد پایداری را تجربه کرده است. در این دوره نرخ تورم در این کشور تک رقمی (۹۳) شده و بیکاری تا ۱۰ درصد کاهش یافته و ارزش پول آن افزایش یافته است. جذب فراوان سرمایه‌های خارجی به ویژه از کشورهای عربی، رشد ۶ درصدی تولید ناخالص داخلی و افزایش درآمد سرانه مردم بخشی از دستاوردهای اقتصادی این کشور به حساب می‌آید. آمارهای اقتصادی نشان می‌دهد، درآمد سرانه ترکیه از ۳۲۰۰ دلار در سال ۲۰۰۲ به رقم ۱۱ هزار دلار در سال ۲۰۱۱ افزایش یافته و دولتمردان ترکیه تلاش می‌کنند در سال ۲۰۲۳ ترکیه به عنوان دهمین اقتصاد برتر جهان شناخته شود. (آجرلو و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۴)

ظرفیت «اقتصادی» از مفصل بندی برخی نشانه‌های «رشد» و «توسعه» حاصل شده است. در میان همه‌ی ظرفیت‌ها، این گفتمان بر «الگوی پیشرفت» تاکید بیشتری دارد و الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت را یادآور می‌گردد. «انرژی»، «سرمایه گذاری خارجی»، «حمایت‌های توسعه محور»، «تجاری سازی» و «اقتصاد دانش بنیان» از دال‌های شناور این گفتمان (در کنار دال کانونی «پیشرفت») محسوب می‌شود. در این گفتمان توسعه مدل لیبرال دموکراسی و ساحت‌های شرق گرایانه می‌بایست به عنوان «اغیارگفتمانی» از عرصه-ی اجتماع این گفتمان خارج شود. زنجیره هم ارزی «گفتمان اقتصادی» در کمک به منافع ملی ایران را می‌توان شامل توجه به بخش خصوصی، عدالت اقتصادی و علم و فناوری برای رشد و پیشرفت قلمداد کرد.

مفصل بندی گفتمان اقتصادی (نویسنده)

انرژی

اقتصاد انرژی محور (مبتنی بر دولت رانتیر^۱) ایران می‌تواند برای اقتصاد ترانزیتی و ارزش افزوده‌ای اقتصاد ترکیه این امکان و ظرفیت را برای ایران فراهم می‌کند که به واسطه دیپلماسی‌های نوین -از جمله دیپلماسی علم و فناوری- به این حوزه عنایت ویژه‌ای داشته باشند.

سرمایه گذاری خارجی

دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه می‌تواند شرایط و ظرفیتی را فراهم نماید تا هم از طریق سرمایه‌گذاری در این کشور و هم جذب سرمایه‌گذاری در کشور خود توسط ترکیه، از موضوعات به واقع غیر حساس به نرخ از رشد و پیشرفت اقتصادی در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی دست یابد.

^۱دولتی که ۴۲ درصد یا بیشتر از کل درآمد خود را از رانت حاصل از فروش یک ماده خام بدست می‌آورد.

حمایت‌های توسعه محور

فناوری به معنای توانایی، هسته‌ی اصلی «توسعه» است. لذا طبیعی است که فناوری برای کشورهای جهان سوم بسیار جذابیت داشته باشد. البته این جذابیت صرفاً برای کشورهای جهان سوم نیست بلکه کشورهای پیشرفته نیز با دقت تمام تحولات فناوری در دنیا را رصد کرده و می‌کوشند تا برتری خود را در فناوری‌های پیشرفته حفظ کنند. اما اگر برای کشورهای پیشرفته این مساله به عنوان رقابت است، برای کشورهای جهان سوم دست‌یابی به فناوری ضرورت قلمداد می‌شود چرا که حیات خود را در گرو دریافت فناوری می‌دانند. (فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۴۹) حال با این تفاسیر به واسطه امری دوگانه یعنی هم دستیابی به فناوری‌های کشور ترکیه و هم بازاریابی برای فناوری‌های کشور در ترکیه این مورد به عنوان یکی از دال‌های مهم ظرفیت اقتصادی قلمداد می‌شود.

تجاری سازی

در حال حاضر محصولات مختلفی از سوی بازیگران مهم عرصه اقتصادی در جهان منتشر می‌گردند؛ اما نکته حائز اهمیت حضور پررنگ فناوری در انواع و اقسام کالاهای تجاری است به طوری که فناوری یکی از مهم‌ترین عوامل مزیت رقابتی کشورها است. در واقع فناوری با تولید محصولات با کیفیت، ارزان و نوظهور کمک می‌کند که نسبت به رقبا مزیت رقابتی بیشتری داشته باشیم. از این رو اگرچه تولید تجهیزات الکترونیکی مرسوم همچون تلفن همراه، تبلت و موارد مشابه، توسط بسیاری از کشورها انجام می‌شود، اما یک داروی ضد سرطان که با فناوری نانو ساخته شده است، قابلیت کمی برداری در زمان کوتاه را ندارد و تا رقبا معدود بتوانند از فرآیند آن مطلع شوند و دارویی مشابه آن را بسازند، کشور سازنده دارو توانسته است بازار مناسبی را در اختیار خود بگیرد. (زارع و دیگران

۱۳۹۶: ۱۱۵) از این رو با اتکا به ظرفیت‌های اقتصادی دیپلماسی علم و فناوری و با اتکا به تجاری سازی، ایران می‌تواند در کشور ترکیه مزیتی رقابتی داشته باشد.

اقتصاد دانش بنیان

با ورود جهان به عصر اطلاعات، مفاهیمی نوینی به حوزه اقتصادی افزوده شد، یکی از این مفاهیم، اقتصاد دانش بنیان می‌باشد؛ در واقع اقتصاد دانش بنیان، اقتصادی است که مستقیماً بر اساس تولید، توزیع و مصرف دانش و اطلاعات قرار می‌گیرد. از این رو در اقتصاد دانش بنیان، دانش محرک اصلی رشد، ایجاد ثروت و اشتغال در تمامی رشته فعالیت‌ها است به عنوان مثال فعالیت‌هایی نظیر معدن و کشاورزی کاملاً بر پایه تحولات فناورانه تغییر و تحول می‌یابند و از محصولات آن پیروی می‌نمایند. (زارع و دیگران ۱۳۹۶: ۱۱۵)

از این جهت جمهوری اسلامی ایران به واسطه دستیابی به دانش‌های نوین به سان سلول‌های بنیادی، نانو فناوری، هسته‌ای و ... می‌تواند آن‌ها را در قالب اقتصاد دانش بنیان در ترکیه عرضه نماید و به رشد و توسعه کشور یاری رساند.

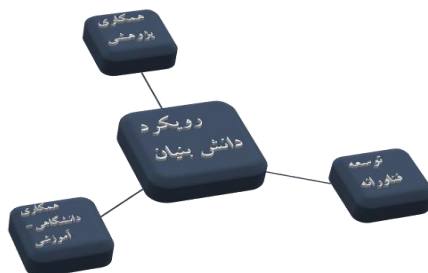
۲,۶ پژوهانه-فناورانه

ظرفیت پژوهانه-فناورانه در این پژوهش بدین معنا می‌باشد که کشور ترکیه به واسطه ارتباطات گسترده با شرق و غرب عالم از قابلیت‌های گسترده‌ای در زمینه‌های پژوهشی و فناوری دارد؛ لذا کشور ما می‌تواند در این زمینه در قالب مراوده‌ای دیپلماتیک و داد و ستد محور از ظرفیت به نحو احسن استفاده نماید.

در عصر جوامع دانش بنیان، تغییر منابع قدرت و ثروت در سطح بین‌المللی تغییر پیدا کرده است و در این تحول، تولید دانش و توزیع آن نقش بسیار مهمی را ایفا نموده‌اند.

(میرعمادی، ۱۳۹۶: ۱۷۳) از آنجایی که در این زمینه-تولید دانش به مثابه قدرت نوین- کشور ترکیه از قابلیت فراوانی برخوردار است توجه به ظرفیت‌های پژوهانه-فناورانه ایران در ترکیه به عنوان یک مزیت قلمداد می‌گردد و کشورمان، به خصوص جامعه علمی و آکادمیک می‌تواند از این مزیت به نحو مطلوبی برای افزایش قدرت سخت‌افزار گرایانه و نرم‌افزار گرایانه استفاده نماید.

ظرفیت «پژوهانه-فناورانه» از مفصل بندی برخی نشانه‌های «علم» و «فناوری» حاصل شده است. در میان همه‌ی ظرفیت‌ها، این گفتمان بر «رویکرد دانش بنیان» تاکید بیشتری دارد و رژیم جهانی راهبری فناوری را یادآور می‌گردد. «همکاری پژوهشی»، «همکاری دانشگاهی-آموزشی»، و «توسعه فناورانه» از دال‌های شناور این گفتمان (در کنار دال کانونی «رویکرد دانش بنیان») محسوب می‌شود. در این گفتمان اقتصادی سنتی و تک محصولی بودن نظام اقتصادی می‌بایست به عنوان «اغیار گفتمانی» از عرصه‌ی اجتماع این گفتمان خارج شود. زنجیره هم ارزی «گفتمان پژوهانه-فناورانه» در کمک به منافع ملی ایران را می‌توان شامل تحقیق و توسعه (R&D)، اقتصاد چند ساحتی و توسعه آکادمیک قلمداد کرد.

مفصل بندی گفتمان پژوهانه-فناورانه (نویسنده)

همکاری پژوهشی

جمهوری اسلامی ایران به واسطه مبادله دانش در قالب اقتصاد دانش بنیان، می‌تواند با ایجاد پروژه‌های مشترک پژوهشی با کشور ترکیه، تحقیق و توسعه (R&D) در زمینه‌های گوناگون را بسط داده و از آن در راستای سایر همگرایی‌هایی مورد استفاده قرار دهد. با اتخاذ چنین رویکردی و در چهارچوب برنامه‌های مشابه، دو کشور، به خصوص ایران، می‌توانند قطب‌های علمی منطقه‌ای و حتی جهانی را در اختیار داشته باشد.

انجام پژوهش در راستای جنبه‌های مشترک فرهنگی دو کشور باعث پیشبرد تمدن اسلامی در مقابل سایر تمدن‌ها می‌باشد و ایده پایان تاریخ (نظریه فرانسیس فوکویاما) به مرور نقض می‌گردد.

همکاری دانشگاهی-آموزشی

ایجاد شبکه‌های دانشی در پیشرفت علم و فناوری بسیار تأثیر گذار هستند و می‌توانند منجر به دسترسی به منابع علمی، فناوری و راهگشای روابط اقتصادی و سیاسی شوند و به عبارتی دیگر می‌توانند باعث ایجاد ارتباطات با دنیا و دانشمندان دنیا شوند. همچنین لازم است تا ضرورت جذب دانشجو درک شود چراکه یکی از پارامترهای توسعه علم و فناوری کشورها و رده بندی دانشگاه‌ها، تبادل دانشجویان است لذا باید در این خصوص در صورت نبودن قوانین شفاف، تدابیری اندیشیده شود و رویه‌های تبادل دانشجویی شفاف گردد زیرا که دانشجویان می‌توانند تأثیر گذار و یا تأثیر پذیر باشند. با تبادل دانشجو و استاد و افزایش فعالیت‌های دانشگاه‌ها می‌توان تأثیر گذاری بر نشر دانش آموخته کشور را منجر شد و جریان علمی و فناوری را برقرار کرد. بطور کلی این دسته عوامل، به اقداماتی

می‌پردازند که منجر به جذب و ارتقای پایه‌های دانشی و علمی کشور می‌شود. (بنیادی نائینی و صدوق، ۱۳۹۶: ۷۷)

به واسطه تردد متقابل دانشجویان بین دو کشور، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند از این ظرفیت و پتانسیل برای توسعه و پیشرفت علمی و فناورانه استفاده نماید. جهت دادن به رویکردها، رهیافت‌ها و فعالیت‌های دانشجویان ایرانی در ترکیه و بالعکس صرفاً یک جنبه از برطرف کردن نیازهای داخلی از این طریق می‌باشد. مبادله محتوای مشترک آموزشی در دو کشور در راستای همگرایی بیشتر، در مقابل سایر محورهای قدرت بیشتری را نصیب این دو بازیگر و کنشگر می‌نماید.

توسعه فناورانه

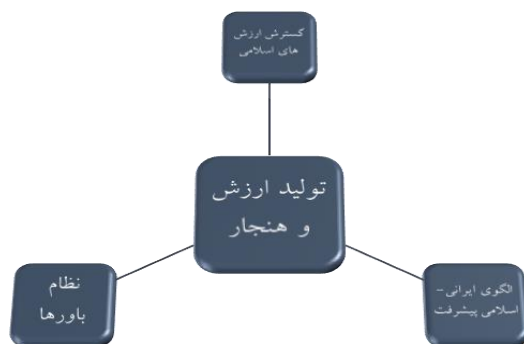
برای بسط و گسترش علم و فناوری در داخل کشور، همیشه نیاز به جذب فناوری وجود دارد و دستگاه دیپلماسی می‌تواند با استفاده از روابط دیپلماتیک و اهرم سیاسی، برای جذب و انتقال فناوری به داخل، زمینه‌های لازم را فراهم نماید. (فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۱۱۶) از این رو ترکیه به واسطه مجاورت با اروپا از این مزیت برخوردار است که شرایط لازم برای انتقال فناوری به ایران را مهیا کند. یا به صورت بالعکس، در زنجیره هم‌ارزی تجاری سازی فناوری، کسب بازارهای جدید و یا ساخت آن‌ها، اهمیت به سزایی دارد. دستگاه دیپلماسی یک کشور می‌تواند با استفاده از روابط سیاسی خویش با کشورهای هدف، زمینه‌ای برای حضور در بازارهای آنان را فراهم ایجاد کنند و از این راه ظرفیتی برای حضور محصولات و فناوری کشور خود ایجاد کند. (فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۱۱۶-۱۱۷) جمهوری اسلامی ایران به واسطه دارا بودن فناوری‌های نوین و به روز می‌تواند از این ظرفیت، هم برای بازاریابی و هم برای استانداردسازی در کشور ترکیه استفاده نماید.

۳,۶ ارزش گرایانه

به عقیده جوزف نای یکی از منابع ارزشمند برای تأثیر گذاری بر قدرت نرم، قدرت فرهنگی هر کشور می‌باشد. از این رو اگر قدرت فرهنگی را توان استفاده از ایدئولوژی، عقاید، الگوهای رفتاری، هنر، سنت‌ها و... برای پیشبرد اهداف و تأثیر گذاری بر دیگر فرهنگ‌ها تصور نماییم؛ خود شامل دو بعد ارزشی و علمی است؛ بعد ارزشی آن باید به نحوی باشد که برای دیگران دارای جذابیت بوده و این جذابیت‌ها ممکن است از راه فیلم، موسیقی، آداب رسوم، تبلیغات، هنر و ادبیات به دست آید و در بعد علمی بحث اهمیت علم و گسترش امکانات علمی مثل دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقی مطرح است. از این بعد، علم و فناوری دارای این ظرفیت و بستر است که منجر به گسترش و صدور ارزش‌ها، اصول و معانی فرهنگ ملی کشورها به عرصه بین‌المللی است. لذا تعاملات دانشگاهی برای توسعه فرهنگ ملی، از اهمیت و اولویت ویژه برخوردار است. به همین دلیل اکثر کشورها سعی می‌نمایند با تولید علم و افزایش مراکز دانشگاهی، تهیه فیلم و موسیقی و دیگر منابع فرهنگی، قدرت فرهنگی خود را افزایش دهند. (زارع و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۲۱)

ظرفیت «ارزش گرایانه» از مفصل بندی برخی نشانه‌های «فرهنگ» و «قدرت نرم» حاصل شده است. در میان همه‌ی ظرفیت‌ها، این گفتمان بر «تولید ارزش و هنجار» تأکید بیشتری دارد و جذب نرم افزار گرایانه را یادآور می‌گردد. «گسترش ارزش‌های اسلامی»، «آشنایی با الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت»، و «نظام باورها» از دال‌های شناور این گفتمان (در کنار دال کانونی «تولید ارزش و هنجار») محسوب می‌شود. در این گفتمان رهیافت‌های صرفاً سخت افزار گرایانه و مدل‌های فرهنگی غربی می‌بایست به عنوان «اغیارگفتمانی» از عرصه‌ی اجتماع این گفتمان خارج شود. زنجیره هم ارزی «گفتمان ارزش گرایانه» در

کمک به منافع ملی ایران را می‌توان شامل جذب، صدور مفاهیم انقلاب اسلامی و مدیریت افکار عمومی قلمداد کرد.

مفصل بندی گفتمان ارزش گرایانه (نویسنده)

گسترش ارزش‌های اسلامی

آموزه‌ها و ارزش‌های دینی که هسته اصلی فرهنگ و هنجارهای فردی و اجتماعی ایرانیان را تشکیل می‌دهد، مبتنی بر فطرت بوده و پایداری در خور توجهی در مقایسه با دیگر منابع قدرت دارد. و فرهنگ اسلامی، گزاره‌های ارزشی و هنجاری مشترکی را میان ایران و بسیاری از جوامع و مردم در کشورهای مسلمان (از جمله کشور ترکیه) پیش رو می‌گذارد که زمینه مناسبی را برای درک متقابل و همبستگی و همراهی با اهداف جمهوری اسلامی ایران فراهم می‌نماید. الهام بخشی فرهنگ و ارزش‌های بومی جمهوری اسلامی ایران در کشورهای منطقه و جهان اسلام-در اینجا کشور و ملت ترکیه- می‌تواند ضریب نفوذ و میزان قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران را در افق ۱۴۰۴ ارتقا بخشد. (محسنی سہی،

(۱۱۱:۱۳۹۴)

آشنایی با الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت

جوزف نای مدعی شده است که یک توسعه کارآمد و الگوی توسعه می‌تواند الگو باشد و دیگران را جذب نماید. تعاملات علمی در چارچوب دیپلماسی علم و فناوری زمینه مناسبی برای آشنایی با جامعه ایران فراهم می‌کند (در اینجا کشور و ملت ترکیه). توسعه متناسب با مقتضیات فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی و متکی بر اصول اخلاقی و ارزشهای اسلامی، تصویری جذاب و الهام بخش را پیش روی مخاطبان دیپلماسی علمی می‌نهد. انتقال سبک زندگی ایرانی - اسلامی از جامعه به مخاطبان و از طریق مخاطبان به جوامع هدف - ترکیه -، تبلیغات منفی و اتهامات وارده به جمهوری اسلامی ایران را نیز خنثی نموده و بر اعتبار آن در قلمرو افکار عمومی بین‌المللی می‌افزاید. (محسنی سهی، ۱۳۹۴: ۱۱۱)

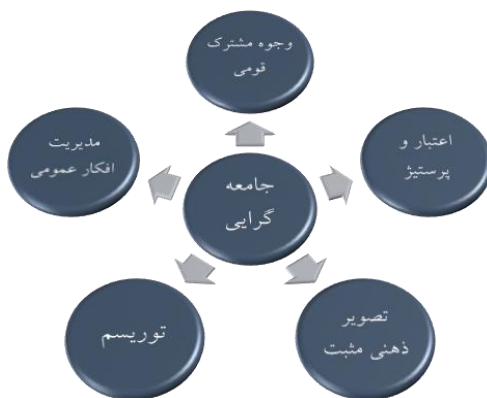
از آنجایی که کشور ترکیه به واسطه نزدیکی و مجاورت با اروپا، عموماً سعی نموده مدل تجدد غرب گرایانه‌ای را اتخاذ نماید، از این طریق، جمهوری اسلامی ایران با دیپلماسی علم و فناوری مدلی بومی و اسلامی را به کشور ترکیه معرفی می‌کند تا بتواند آن دولت - ملت را جذب این مدل نماید.

نظام باورها (قدرت نرم)

جمهوری اسلامی ایران با اهرم‌های سیاسی و دیپلماتیک در قالب سیاست‌های علم و فناوری در کشور ترکیه می‌تواند شرایطی را فراهم نماید که در نظام باورهای مردم ترکیه ورود پیدا کند و از این طریق در عین نزدیک کردن افکار عمومی به خویش، ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی که تا حدودی در ترکیه به خاطر اتخاذ رویکردهای غرب گریانه فرهنگی به حاشیه رفته است، را گسترش دهد.

۴,۶ اجتماعی

ظرفیت «اجتماعی» از مفصل بندی برخی نشانه‌های «قومی» و «مردم مدارانه» حاصل شده است. در میان همه‌ی ظرفیت‌ها، این گفتمان بر «جامعه گرایی» تاکید بیشتری دارد و همذات پنداری اجتماعی را یادآور می‌گردد. «وجوه مشترک قومی»، «اعتبار و پرستیژ»، «تصویر ذهنی مثبت»، «توریسم» و «مدیریت افکار عمومی» از دال‌های شناور این گفتمان (در کنار دال کانونی «جامعه گرایی») محسوب می‌شود. در این گفتمان رهیافت‌های صرف سیاسی و مدل‌های فیزیکی و شی‌واره می‌بایست به عنوان «اغیارگفتمانی» (Others) از عرصه‌ی اجتماع این گفتمان خارج شود. زنجیره هم‌ارزی «گفتمان اجتماعی» در کمک به منافع ملی ایران را می‌توان شامل ملت‌ها به جای دولت‌ها، جامعه محوری و اعتباریابی قلمداد کرد.

مفصل بندی گفتمان اجتماعی (نویسنده)

وجوه مشترک قومی

جمهوری اسلامی ایران به واسطه اشتراکات قومی با کشور ترکیه، منافع و اهداف مشترکی با این همسایه خود دارد. مردم اهالی آذربایجان و کردها به خاطر اشتراکات زبانی، فرهنگی، قومی و ... زمینه‌ای را فراهم کرده است که دو کشور به طرق گوناگون بتوانند اهداف خود را در هر پوششی از جمله دیپلماسی علم و فناوری پی جویی نمایند.

اعتبار و پرستیژ (کسب عزت)

الهام بخش بودن، نیازمند آن است که کشور در حوزه‌های مختلف سرآمد باشد، تا به سبب سرآمدی بتواند الهام بخش دیگر کشورها باشد. یکی از منابع مهم برای الهام بخش بودن، علم و فناوری و به ویژه دانش‌های استراتژیک است؛ به طوری که بررسی کشورهای پیشرفته نشان می‌دهد که نقطه فارق آن‌ها با کشورهای عقب‌نگه داشته شده، برخوردار از دانش‌های برتر در هر مقطع از تاریخ است. بنابراین اگر چه توسعه با شاخص‌های متعدد در ارتباط است اما علم و فناوری از ابزارهای اساسی و مؤثر دستیابی به توسعه است. از همین رو توسعه و گسترش امکانات بهداشتی، درمانی، رفاهی، آموزشی، ارتباطی، امنیتی و ... با دستاوردهای فناورانه قابل تصور و تحقق می‌باشد روی هم رفته ارتقاء در علم و فناوری نمادی از توسعه یافتگی و پیشرفت در یک کشور است و پیشرفته بودن جامعه نیز منجر به بالا رفتن پرستیژ ملی در بین کشورهای نظام بین‌الملل خواهد شد. اما نکته حائز اهمیت، این است که پیشرفت در فناوری جدید و معماری نوین اثر بسیار بیشتری نسبت به فناوری‌های متوسط و دست پایین خواهند داشت. (زارع و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۲۱-۱۲۰)

لذا جمهوری اسلامی ایران به خاطر دارا بودن دانش و علوم مدرن، جدید و معماری نوین به راحتی از این قابلیت برخوردار است تا با افزایش اعتبار و پرستیژ خود در کشور

ترکیه و بین مردم آن به منفعت معطوف به پرستیژ دست یابد و نهایتاً تجلی مفهوم «عزت» را برای مردم ایران به ارمغان آورد.

تصویر ذهنی مثبت^۱

جوزف نای معتقد بود یکی از روش‌های اعمال قدرت نرم بر کشور دیگر، تصویر سازی چهره مثبت و موجه از خود برای اقناع و پذیرش راحت‌تر خواسته‌ها می‌باشد. از این رو، قدرت‌های جهانی حتی از فناوری برای ساخت چهره‌ای مثبت از خود نیز استفاده می‌کنند. مصداق این مورد در دهه ۹۰ پس از جنگ کوزوو می‌باشد که آمریکایی‌ها ارتباط اینترنتی را در مرکز آوارگان کوزوویی قرار دادند تا خانواده‌هایی که از یکدیگر دور افتاده بودند با هم تماس بگیرند. این اقدام به ساخت چهره‌ای مثبت از آمریکا در میان مردم کوزوو مؤثر واقع شده است. (زارع و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۱۹)

روش ایجاد تصویر ذهنی مثبت که در سطور بالا توضیح داده شد برای استفاده جمهوری اسلامی ایران در کشور ترکیه در قالب دیپلماسی علم و فناوری به راحتی قابل پیاده سازی است. و از این طریق می‌تواند با ایجاد تصویر ذهنی مثبت به خواسته‌های دیگر خود-از جمله اعمال قدرت نرم- دست پیدا کند.

توریسم

به لحاظ سیاست‌های مهاجرتی و جذب توریسم، ترکیه یکی از موفق‌ترین کشورهای منطقه محسوب می‌شود. از این رو جمهوری اسلامی ایران، که مردم کشورش یکی از مخاطبان اصلی صنعت توریسم در ترکیه محسوب می‌شود، می‌تواند از این ظرفیت برای

^۱ Image

اعمال سیاست‌های صدور ارزش و فرهنگ خود در قالب توریست‌هایی که وارد ترکیه می‌شوند، استفاده نماید.

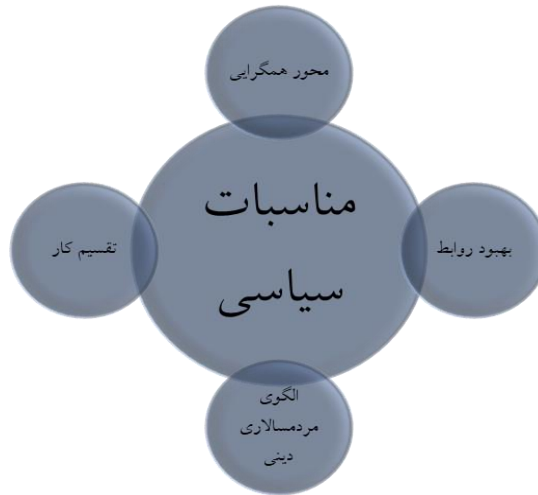
مدیریت افکار عمومی

در دهه‌های اخیر فناوری در اکثر حوزه‌های زندگی افراد نفوذ نموده و شاید به طریقی زندگی بدون فناوری قابل تصور نباشد؛ از این رو، امروزه فناوری در زندگی معمول بشر از نقش بسیار تعیین کننده‌ای برخوردار می‌باشد. از طرف دیگر آنچه برای دستگاه دیپلماسی یک کشور حائز اهمیت است برخورداری از ابزاری است که از توانایی حداکثری جهت ارتباطات با اکثریت مردم جهان برخوردار باشد و در پیامد آن، امکان اثرگذاری بر ذهنیت مردم، را نیز برایش فراهم کند. از این رو کشورهای قدرتمند دائماً در تلاش هستند تا از طریق نفوذ بر افکار عمومی، به اهداف سیاست خارجی خود دست یابند. البته باید توجه نمود که تمام فناوری‌ها، این ظرفیت را ندارند که زمینه این گونه روابط را فراهم نمایند. اما چند فناوری مهم همچون فناوری اطلاعات، مخابرات و تلفن‌های هوشمند از این قابلیت برخوردارند. بدین منظور اکثر سردمداران نظام بین‌الملل برای تقویت و توسعه قدرت خود، فضای مجازی را به عنوان یک هدف استراتژیک انتخاب می‌کنند؛ به طوری که وزارت خارجه آمریکا با برخورداری از حدود ۱۰۰۰ حساب رسانه‌های اجتماعی رسمی در سراسر جهان، به نمایندگی از صدها نفر از سفراء، سفارتخانه‌ها و کنسولگری‌های خود عمل می‌نماید. بنابراین اگر در گذشته فضای رقابت و قدرت تنها منتهی به فضای خشکی می‌گردید؛ اما در حال حاضر این رقابت به فضای مجازی و تحت عنوان ژئوپلیتیک فضای مجازی نیز کشیده شده است. (زارع و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۲۴)

جمهوری اسلامی ایران نیز اگر به دنبال افزایش قدرت خود در منطقه و جهان است می‌بایست بر روی مدیریت افکار عمومی توجه ویژه‌ای داشته باشد. در اینجا مدیریت افکار عمومی ترکیه از این قابلیت برخوردار است که قدرت نرم و اقتصادی ایران تحت الشعاع خود قرار بدهد.

۵,۶ سیاسی

ظرفیت «سیاسی» از مفصل بندی برخی نشانه‌های «تشویقی» و «تنبیهی» حاصل شده است. در میان همه‌ی ظرفیت‌ها، این گفتمان بر «مناسبات هم‌گرایانه» تاکید بیشتری دارد و به نوعی دیپلماسی کلاسیک را یادآور می‌گردد. «محور همگرایی در جهان اسلام»، «بهبود روابط»، «تقسیم کار منطقه‌ای»، و «آشنایی با الگوی مردم سالاری دینی» از دال‌های شناور این گفتمان (در کنار دال کانونی «مناسبات هم‌گرایانه») محسوب می‌شود. در این گفتمان رهیافت‌های تخصصی و طرد می‌بایست به عنوان «اغیار گفتمانی» از عرصه‌ی اجتماع این گفتمان خارج شود. زنجیره هم‌ارزی «گفتمان سیاسی» در کمک به منافع ملی ایران را می‌توان شامل علم برای دیپلماسی، همزیستی مسالمت آمیز و هم‌افزایی قلمداد کرد.

مفصل بندی گفتمان سیاسی (نویسنده)

محور همگرایی در جهان اسلام

با تحولی که در مفهوم قدرت ملی و منافع ملی پدید آمده است، دیگر قدرت دولت منحصر به قدرت نظامی نیست؛ هر روز افق جغرافیایی کشورها بازتر می‌شود و آنها را بیش از پیش به سوی همکاری و همزیستی سوق می‌دهد. بدیهی است که نظم جهانی نیازمند سیاستی جامع و مشارکت یکپارچه میان کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه است. علم و فناوری می‌تواند محور این سیاست باشد. یعنی همان گونه که علم و فناوری در اقتصاد از اهمیت زیادی در پیشرفت و تولید ثروت برخوردار است، می‌تواند به عنوان ابزاری در جهت اتحاد میان فرهنگ‌ها و ملت‌ها به کار گرفته شود. زیرا علم یک زبان بین‌المللی است که با نژاد یا فرهنگ تحت تأثیر قرار نمی‌گیرد و به قول هنری کسینجر، هیچ چیز بین‌المللی تر از علم وجود ندارد. بنابراین جهان توسعه یافته، توسعه خود را از قدرت علمی و فناوری می‌گیرد. لذا از طریق تبادلات علمی و تکنولوژیکی می‌توان به ایجاد و شکل

گیری ائتلاف‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در اثر ایجاد منافع مشترک نیز خوش بین بود. (زارع و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۲۵)

با توجه به تبیین اهمیت ائتلاف و همگرایی در سطور بالا، اینگونه مستفاد می‌شود که جمهوری اسلامی ایران و ترکیه می‌توانند از دیپلماسی علم و فناوری در راستای همگرایی در جهان اسلام استفاده نمایند و به نوعی در این زمینه محور ائتلاف قرار بگیرند.

زمانی که سخن از جهان اسلام است بجای یک کل پیوسته با مجموعه‌ای پراکنده از کشورها مواجهیم که هم از بعد سیاسی و هم توانمندی‌های علم و فناوری متفاوت بوده و منافع متمایز و گاه مغایر دارند. این در شرایطی است که وحدت جهان اسلام در سایه مفهوم «امت اسلامی» در آموزه‌های دینی مسلمانان منعکس بوده است. مفهوم امت، در واقع نقطه ثقل و مرکزیت اتحاد دولت ملتهای مسلمان است و در حقیقت چهارچوب اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، فناوری و نظامی جهان شمول نظام اسلامی است. به زعم حمید مولانا، مفهوم امت متصل به مفهوم جامعه یا مترادف با آن در معرفت‌شناسی یا انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی غرب نیست. مفهوم امت ابعاد مردم، اجتماعی جامعه، دولت و اقتصاد را در بر دارد. (صنیع اجلال، ۱۳۹۶: ۲۰۷)

بیست و دو کشور مسلمان در خاورمیانه و شمال آفریقا وجود دارد که با مجموعه‌ای از چالش‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و امنیتی رو به رو هستند. این چالش‌ها در زمانه و هنگامه پسا-بیداری اسلامی، شدیدتر گشت و به مناقشاتی لاینحل مبدل شد. علم شاید به تنهایی نتواند مشکلات سیاسی، امنیتی و اقتصادی این کشورها را حل نماید، اما دیپلماسی علم و فناوری نقش مهمی در پاسخگویی به چالش‌های مرتبط با سلامت، محیط زیست،

انرژی، آب و غذا ایفا می‌کند. (آقایی و جوادی، ۱۳۹۶: ۱۵۹-۱۶۰) از این رو ایران و ترکیه می‌توانند ابتکار عمل در این زمینه را برای همگرایی سایر کشورها فراهم نمایند. بهبود روابط

همکاری‌های فنی یکی از بسترهای مناسب برای شکل‌گیری و تکوین همگرایی‌های سیاسی می‌باشد. روند شکل‌گیری اتحادیه اروپا بارزترین نمونه این پدیده قلمداد می‌شود. البته این مساله نیازمند وجود برخی اشتراکات است، از جمله اشتراکات فرهنگی، که اگر نباشد انتظار به دست آوردن متحد سیاسی و نیز همگرایی را نمی‌توان تصور کرد، همسویی سیاسی نیز از موارد مهم در همکاری‌های علمی است، همانطور که در قسمت دیپلماسی برای علم و فناوری اشاره گردید، همکاری‌های علمی و فناوری میان دو کشور در حوزه هایتک، نیازمند توافق مقامات سیاسی در کشور می‌باشد، به طور معمول این توافق میان کشورهایی حاصل می‌شود که با یکدیگر احساس نزدیکی در صحنه روابط بین‌الملل داشته باشند. (فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۱۱۵-۱۱۶)

ایران و ترکیه در قالب همکاری‌های فنی و در چهارچوب دیپلماسی علم و فناوری، می‌توانند از این پتانسیل استفاده نموده و این همگرایی را به بهبود روابط سیاسی نیز سوق دهند و آن را اهرمی در جهت مقابله با دشمنان مشترک به کار گیرند. اعتماد سیاسی ایران در مسئله هسته‌ای و نزدیکی مواضع دو کشور در مسئله فلسطین از مواردی است که می‌توان به آن اشاره نمود.

تقسیم کار منطقه‌ای

یکی دیگر از آثار مهم فناوری در عرصه اقتصادی، تأثیراتی است که بر تقسیم کار منطقه‌ای می‌گذارد. به عبارتی، در سیکل اقتصادی منطقه‌ای هر کشوری با توجه به مزیت

نسبی خود، قسمتی از چرخه تولید محصول را بر عهده می‌گیرد. از این رو در اکثر حوزه‌های اقتصادی بدین گونه می‌باشد که کشورهایی که دارای فناوری بالاتر هستند، فعالیت‌های با ارزش افزوده بیشتر را انجام می‌دهند و کشورهایی که دارای فناوری‌های متوسط و پایین‌ترند، فعالیت‌هایی با ارزش افزوده کمتر و اصطلاحاً کاربر را انجام می‌دهند. (زارع و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۱۶-۱۱۵)

اینگونه است که تقسیم کار منطقه‌ای بین ایران و ترکیه، دیپلماسی علم و فناوری را به عنوان دال کنونی برای اینگونه مزیت‌ها قلمداد می‌نمایند.

آشنایی با الگوی مردم سالاری دینی

حضور در ایران و تعامل با جامعه علمی، باب آشنایی با مردمی‌ترین انقلابهای تاریخ و معرفی الگوی توسعه یافته عدل اسلامی به سایر ملت و کشورها را باز می‌نماید. مهم‌ترین ویژگی و عنصر هویت بخش این نظام سیاسی، اسلامی بودن و مهم‌ترین ارزش آن، عدالت می‌باشد که در بر گیرنده سایر ارزشها و فضایل انسانی و اجتماعی است. گسترش ارزشهای دولت اسلامی به ویژه عدالت خواهی و سلطه ستیزی تصویر مثبتی را از طریق مخاطبان دیپلماسی علمی به عنوان سفیران فرهنگی به جامعه ترکیه منتقل می‌کند. (محسنی سهی، ۱۳۹۴: ۱۱۱)

نتیجه‌گیری

در شرایط کنونی بین واقعیت‌های دیپلماسی ایران با اهداف مد نظر در دیپلماسی علم و فناوری کشورمان در ترکیه مسافت زیادی وجود دارد. بدون تردید برای بسط و گسترش

- دیپلماسی علم و فناوری باید راهکارهای جدیدی را ارائه نمود و دستگاه دیپلماسی می‌بایست به این تدابیر توجه ویژه نمایند. به برخی از این راهکارها در زیر پرداخته می‌شود.
- بازتعریف ساختار و چارت سازمانی وزارت امور خارجه. به گونه‌ای که خلأ دیپلماسی علم و فناوری به صورت کلی و میز دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شود.
  - قرار گرفتن کشور ترکیه به عنوان کشور هدف در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به واسطه مزیت‌های غنی علم و دیپلماسی و غیره در این کشور.
  - ایجاد «ستاد توسعه دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه در سفارت خانه و کنسولگری‌های ایران در ترکیه»
  - ابداع سیستم‌هایی برای منفعت دوجانبه ایران و ترکیه در قالب دیپلماسی علم و فناوری
  - تبدیل دیپلماسی علم و فناوری به عنوان بخشی لاینفک از استراتژی روابط بین‌المللی
  - ایجاد مکانیسم حقوقی و مالی مشخص برای گسترش و بسط دیپلماسی علمی
  - تفکیک سیاستگذار و سیاستمدار و معجری.
  - گفتمان سازی اختصاصی برای دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه
  - لحاظ نمودن ردیف بودجه برای استفاده از ظرفیت دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه
  - با وجود بدیع بودن «دیپلماسی علم و فناوری در ایران»، کشور ترکیه به عنوان طرح پایلوت انتخاب شود
  - تقویت شرکت‌های دانش بنیان و بخش خصوصی برای ورود به مقوله دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه

عموماً در فضای سیاسی و بین‌المللی هر پدیده‌ای دارای چهره‌ای ژانوسی-دوگانه-است؛ یعنی از طرفی فرصت‌هایی را در اختیار متولی قرار می‌دهد و از سوی دیگر با چالش‌هایی نیز مواجه می‌شود. در این قسمت به بخشی از چالش‌های دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه پرداخته می‌شود:

- نزدیکی کشور ترکیه به ایالات متحده؛ به گونه‌ای که در برخی مواقع منافع این کشور با منافع آمریکا گره خورده است. این مسئله دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه را دچار انسداد خواهد کرد که باید قبل از وقوع چاره‌جویی نمود.
  - ترکیه از آنجایی که سیاست «نفت در برابر آب» را در پیش گرفته است عموماً در مقابل موضوعات مربوط به انرژی رویکردی مواجهه‌جویانه را اتخاذ کرده است. این مقوله نیز می‌تواند پاشنه آشیل دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه قلمداد شود.
  - کنش‌ورزی ایران و ترکیه در حوادث سالیان اخیر بحران سوریه نشان داده است که دو کشور رویکردی را دنبال می‌کنند که نقطه تلاقی و مشترکی برای آن کمتر متصور است.
  - مسئله قومیت‌ها بین دو کشور در طی زمان‌های مختلف تهدیدهای تمامیت ارضی برای دو کشور به همراه داشته است که زمینه را برای همراهی دیپلماتیک در عرصه‌های مختلف از جمله دیپلماسی علم و فناوری مختل کرده است.
- در بین ظرفیت‌هایی که دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه دارد برخی از آن‌ها به نوعی آماده می‌باشند و به خوبی می‌توان از آن‌ها استفاده نمود، در ادامه به بخشی از آن‌ها اشاره می‌کنیم. عدم الحاق ترکیه به اتحادیه اروپا و به واسطه آن نزدیکی به قدرت‌های منطقه‌ای از جمله ایران، ظرفیت موشکی ایران برای استفاده در مقوله‌های تنبیهی و

بازدارندگی، همکاری برای زدودن تروریسم از ساحت منطقه، مثلث ایران-ترکیه-روسیه محوری برای گسترش مناسبات، نیاز انرژی محور ترکیه به ایران و ... .
در نهایت نیز خلاصه‌ای از ابعاد و شاخص‌های دیپلماسی علم و فناوری ایران در ترکیه به صورت موردی و در قالب جدول در زیر ارائه می‌گردد.

ظرفیت‌ها (ابعاد)	شاخص‌ها
اقتصادی	انرژی، تجاری‌سازی، اقتصاد دانش‌بنیان، حمایت‌های توسعه‌محور، سرمایه‌گذاری خارجی.
پژوهانه-فناورانه	همکاری پژوهشی، همکاری دانشگاهی-آموزشی، توسعه فناورانه.
ارزش‌گرایانه	گسترش ارزش‌های اسلامی، نظام باورها، الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت.
اجتماعی	وجه مشترک قومی، مدیریت افکار عمومی، توریسم، تصویر ذهنی مثبت، اعتبار و پرستیژ.
سیاسی	محور همگرایی در جهان اسلام، بهبود روابط، تقسیم کار منطقه‌ای، آشنایی با الگوی مردم-سالاری دینی.

منابع

- ۱) آجورلو، محمدجعفر و دیگران (۱۳۹۶). «افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و پیامدهای امنیتی آن بر منافع ملی ایران در شرق مدیترانه در مقطع زمانی ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۴»، **فصلنامه ژئوپلیتیک**، سال ۱۳، شماره ۲.
- ۲) آشوری، داریوش (۱۳۸۴). **فرهنگ علوم انسانی**، تهران: مرکز.
- ۳) آقایی، داود، جوادی، محمود (۱۳۹۶). **دیپلماسی علم؛ مفاهیم، رویکردها و تجارب**، تهران: نشر حقوق یار.
- ۴) بنیادی نائینی، علی، صدوق، محمود (۱۳۹۶). «شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه دیپلماسی علم و فناوری»، **مطالعات قدرت نرم**، سال ۷، شماره ۱۷.
- ۵) حسینی زاده، سید محمدعلی (۱۳۸۹). **اسلام سیاسی در ایران**، قم: دانشگاه مفید.
- ۶) حقیقت، سید صادق (۱۳۹۱). **روش شناسی علوم سیاسی**، قم: دانشگاه مفید.
- ۷) داودی، علی اصغر (۱۳۹۳). «دیپلماسی علم و فناوری ایران در افغانستان: فرصت‌ها و چالش‌ها»، **پژوهش‌های راهبردی سیاست**، سال ۳، شماره ۱۱.
- ۸) دیویس، لوید و رابرت جی پتمن (۱۳۹۶). **دیپلماسی علم روزی نو یا صبحی کاذب؟**، ترجمه جواد مشایخ، عفت نوروزی، سعیده صارمی، تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا.
- ۹) ذاکر صالحی، غلامرضا (۱۳۹۰). «بررسی وضعیت موجود علم و فناوری در ایران و جایگاه آن در برنامه‌های توسعه»، **نشریه برنامه ریزی و بودجه**، سال ۱۶، شماره ۴.
- ۱۰) ذولفقازاده، محمد مهدی و دیگران (۱۳۹۴). «تجربه دیپلماسی علم و فناوری در دنیا: کاوشی در نهادها، اولویت‌ها و اقدام‌های چند کشور منتخب»، **سیاستنامه علم و فناوری**، دوره ۵، شماره ۱.
- ۱۱) ذولفقازاده، محمد مهدی و دیگران (۱۳۹۵). نقش دیپلماسی علم و فناوری در بهبود چالش‌های شرکت‌های دانش بنیان، فصلنامه رشد فناوری، سال ۱۲، شماره ۴۸.
- ۱۲) روفینی، پیر برنونو (۱۳۹۷). **علم و دیپلماسی بعد جدیدی از روابط بین‌الملل**، ترجمه سید مهدی قائمی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

- ۱۳) صنیع اجلال (۱۳۹۶). «دیپلماسی علم و فناوری: راهبردی نو در توسعه کشورهای اسلامی»، **فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام**، سال ششم، شماره ۲۳.
- ۱۴) فرکلاف، نورمن (۱۳۷۹). **تحلیل انتقادی گفتمان**، ترجمه گروه مترجمان، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- ۱۵) فیروزآبادی، مرتضی (۱۳۹۰). **بررسی مفهومی دیپلماسی علم و فناوری و ترسیم وضع موجود در جمهوری اسلامی ایران**، تهران: معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری.
- ۱۶) کولایی، الهه، عزیزی، حمیدرضا (۱۳۹۶). «دیپلماسی علمی ایران در روابط با گرجستان»، **فصلنامه سیاست**، دوره ۴۷، شماره ۴.
- ۱۷) محسنی سهی، هدی سادات؛ محسنی سهی، فریبا سادات (۱۳۹۴). تأثیر دیپلماسی علم و فناوری بر افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران، **نشریه مدیریت در دانشگاه اسلامی**، سال ۴، شماره ۱.
- ۱۸) منوچهری، عباس (۱۳۹۲). **رهیافت و روش در علوم سیاسی**، تهران: سمت.
- ۱۹) موسوی زارع، سید جواد و دیگران (۱۳۹۶). «بررسی و تحلیل جایگاه علم و فناوری در عرصه قدرت سخت، نرم و هوشمند»، **فصلنامه ژئوپلیتیک**، سال ۱۳، شماره ۳.
- ۲۰) میرعمادی، طاهره (۱۳۹۶). **مقدمه‌ای بر دیپلماسی علم و فناوری**، تهران: مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- ۲۱) یورگنسن، ماریان، فیلیس، لوئیز (۱۳۸۹) **نظریه و روش در تحلیل گفتمان**، ترجمه‌ی هادی آجیلی، تهران: نشر نی.
- 22) Laclau, E. and Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: towards a Radical Democratic Politics*, London: Verso.